

## КРИМ ЯК «НЕПОТОПЛЮВАНИЙ АВІАНОСЕЦЬ»: РОЛЬ ПІВОСТРОВА В АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Харук А. І.

**Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.** Окупація й анексія Криму Російською Федерацією (РФ) у 2014 р. суттєво вплинули на військово-стратегічне становище не тільки України, але й усього Чорноморського регіону. Фактично були зняті будь-які обмеження на військову діяльність РФ в Криму, чим одразу ж скористалось її військово-політичне керівництво. В окупованому Криму розширювались існуючі й створювались нові військові бази, передислоковувались частини з РФ і формувались нові. Особливо інтенсивно цей процес відбувався в галузі військової авіації. Півострів перетворився у своєрідний «непотоплюваний авіаносець», на якому базується ціла низка авіаційних частин Повітряно-космічних сил (ПКС) та авіації Військово-морського флоту (ВМФ) РФ. Їхній потенціал активно використовується під час повномасштабної агресії РФ проти України, яка розпочалась 24 лютого 2022 р.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор.** Питання військової авіаційної діяльності на Кримському півострові в період з 2014 р. відображались в низці публікацій. Зокрема, у статті А. Харука та А. Шумки проаналізовано роль військової авіації в окупації Криму в 2014 р., включаючи розстановку сил напередодні російської окупації, а також участь військової авіації РФ у самій операції<sup>1</sup>. Характеристика російської авіації, що дислокувалась в Криму перед окупацією, наведена в статтях В. Друшлякова, Д. Болтенкова, І. Вукадінова<sup>2</sup>. Стан авіаційного угруповання РФ, утвореного після окупації півострова, розглядається, зокрема, в роботах В. Трендафіловського та Д. Томенчука<sup>3</sup>. Стислий загальний огляд мілітари-

зації півострова, у тому числі її авіаційного аспекту містить дослідження «Крим за завісою»<sup>4</sup>.

**Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.** Усі перелічені роботи лише фрагментарно розкривають проблему використання Криму як військово-повітряної бази. В них достатньо повно відображено участь російської авіації в окупації півострова, однак вивчення подальшої еволюції авіаційного угруповання на території Криму обмежується, здебільшого, 2015–2016 рр. Досі в жодній науковій публікації не досліджувалась участь цього угруповання в повномасштабному вторгненні Росії в Україну.

**Формулювання цілей (постановка завдання).** Завданням нашого дослідження є висвітлення історії формування й розвитку авіаційного угруповання РФ в окупованому Криму в період з 2014 до початку 2022 рр., аналіз його структури та бойових можливостей, а також застосування під час повномасштабного вторгнення в Україну.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Російські війська, а точніше – частини Чорноморського флоту, перебували в Криму відповідно до міждержавних угод. Конституція України (стаття 17), ухвалена 28 червня 1996 р., прямо забороняє розташування на території України іноземних військових баз<sup>5</sup>. Однак для російського Чорноморського флоту був зроблений виняток. Після кількох років переговорів, 28 травня 1997 р., була підписана угода, яка визначала умови базування російського Чорноморського флоту на території України<sup>6</sup>. Термін її дії визначався у 20 років – до 2017 р. Того ж дня була підписана ще одна угода<sup>7</sup>, яка серед іншого закріплювала за Чорноморським флотом Російської Федерації право використання аеродромів в Криму – Гвардійське (13 км на північ від Сімферополя) і Кача (у Севастополі). Нарешті, 21 квітня 2010 р. була підпи-

<sup>1</sup> Kharuk A., Shumka A. The Role of Military Aviation in the Occupation of Crimea (2014). *Codrul Cosminului*. 2021. Vol. 27. Iss. 2. P. 397-416.

<sup>2</sup> Друшляков В. Крылья Черноморского флота России. *Взлёт*. 2006. № 12. С. 20-23; Boltentkov D. Home of the Black Sea Fleet: History and Disposition of Russian Forces in Crimea. *Brothers Armed. Military aspects of the crisis in Ukraine*. Minneapolis: East View Press, 2015. P. 136-158; Voukadinov I. Crisis on the Crimean Peninsula. *Air Forces Monthly*. 2014. № 5. P. 85-87.

<sup>3</sup> Trendafilovski V. Russian military aviation in Crimea. *Air International*. 2018. № 2. P. 42-49; Томенчук Д. Авіація РФ на тимчасово окупованій території АР Крим та біля кордону з Україною. URL: <http://militaryaviation.in.ua/uk/2018/12/04/aviatsiyi-rf-na-timchasovo-okupovaniy-teritoriyi-ar-krim-ta-bilya-kordonu-z-ukrayinoyu/> (дата звернення: 09.04.2022).

<sup>4</sup> *Crimea behind the Curtain. Guide to the Occupied Zone* / gen. ed. A. Maiorova. Kyiv, 2019. 160 p.

<sup>5</sup> Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 09.04.2022).

<sup>6</sup> Угода між Україною та Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України від 28.05.1997 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643\\_076#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_076#Text) (дата звернення: 09.04.2022).

<sup>7</sup> Угода між Україною та Російською Федерацією про параметри поділу Чорноморського флоту від 28.05.1997 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643\\_075#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_075#Text) (дата звернення: 09.04.2022).

сана угода, яка продовжила термін базування російського Чорноморського флоту в Криму до 2042 р.<sup>8</sup>

Угоди, підписані 24 травня 1997 р., ставили модернізацію частин Чорноморського флоту, дислокованих в Криму, в залежність від дозволу України. Упродовж певного часу українська сторона блокувала усі спроби Росії оновити склад авіаційних частин, розташованих на кримських аеродромах. Тому в авіації Чорноморського флоту продовжували експлуатуватись застарілі типи літаків, які були вже зняті з озброєння в усіх інших частинах російської військової авіації – наприклад, винищувачі-бомбардувальники Су-17М3 та протичовнові літаки-амфібії Бе-12. У 2000 р. Україна розблокувала процес оновлення авіаційного парку Чорноморського флоту в Криму. Це дозволило, зокрема, замінити літаки Су-17М4 на сучасніші бомбардувальники Су-24 і розвідники Су-24МР<sup>9</sup>. При цьому на наполягання української сторони з Су-24 демнтували обладнання для застосування ядерних боєприпасів. Відсутність такого обладнання перевірялась українськими інспекторами. Станом на 2009 р. в Криму знаходилось 17 російських бомбардувальників Су-24 і 4 розвідники Су-24МР<sup>10</sup>.

В грудні 2011 р., під час реорганізації авіації Чорноморського флоту, усі авіаційні частини, дислоковані в Криму, були зведені в єдину структуру – 7057-му авіаційну базу<sup>11</sup>. Вона включала три ескадрильї, дві з яких дислокувались на аеродромі Кача (мішана авіаційна з транспортними літаками Ан-26 і протичовновими Бе-12 та гелікоптерна, яка мала близько 20 гелікоптерів Ка-27 і Мі-8), а третя – штурмова – у Гвардійському (бомбардувальники Су-24 і розвідники Су-24МР)<sup>12</sup>. Командував авіацією Чорноморського флоту полковник Геннадій Загонов, а командиром 7057-ї авіаційної бази був підполковник Анатолій Степанов<sup>13</sup>.

Дислоковані в Криму авіаційні частини РФ мали досить скромні бойові можливості. На півострові не було ні літаків-винищувачів, ані гелікоптерів вогневої підтримки, а чисельність ударної авіації була дуже малою. Однак це все компенсувалось широким залученням до операції з окупації Криму авіаційних частин з Росії – перш за все, зі складу 4-го командування Військово-повітряних сил і протиповітря-

ної оборони Південного військового округу (ВО). Більшість авіаційних частин цього командування дислокувались поблизу кордонів України. Додаткові сили, насамперед, військово-транспортної авіації, були перекинуті з території Західного ВО<sup>14</sup>. Завдяки цьому російське військово командування спромоглось забезпечити панування в повітрі над півостровом і прилеглими акваторіями, а також здійснити перекидання повітряним шляхом значної частини окупаційних сил. Українські засоби протиповітряної оборони та винищувальна авіація залишались пасивними, не отримуючи жодних чітких вказівок від військово-політичного керівництва держави.

Україна станом на лютий 2014 р. експлуатувала в Криму дві основні військові авіаційні бази: Бельбек (поблизу Севастополя) та Саки-Новофедорівка. На першій з них дислокувалась 204-та бригада тактичної авіації, підпорядкована тактичній групі «Крим» Повітряного командування «Південь». Група «Крим» входила до складу Повітряних сил, але з 1 вересня 2012 р. оперативно підпорядковувалась Військово-морським силам України. 204-та бригада формально мала 45 винищувачів МіГ-29, а також чотири навчальних літаки L-39М1. Однак через хронічне недофінансування переважна більшість винищувачів були несправними. За різними оцінками, в строю перебували від чотирьох до 12 МіГ-29 і від одного до чотирьох L-39М1<sup>15</sup>. На аеродромі Саки-Новофедорівка знаходилась 10-та морська авіаційна бригада, яка об'єднувала усю авіацію Військово-морських сил України. Формально бригада мала 13 літаків (десять патрульних літаків-амфібій Бе-12 і три транспортних – два Ан-26 і один Ан-2) та 19 гелікоптерів (дев'ять Ка-27, чотири Ка-29, чотири Мі-14 і два Мі-8). Однак в стані, придатному до польотів знаходились тільки три літаки (два Ан-26 і один Бе-12) і п'ять гелікоптерів (три Мі-14 і два Ка-27)<sup>16</sup>. Крім того, на аеродромі Кіровське знаходився Державний авіаційний випробувальний центр.

Російські війська 28 лютого 2014 р. блокували українські військові аеродроми в Криму, а також захопили цивільний аеродром Сімферополя. З березня українські військові зуміли перегнати на материкову частину України усю придатну до польотів техніку 10-ї бригади, решта ж, як і всі літаки 204-ї бригади, були захоплені росіянами. Наприкінці березня почалась евакуація авіаційної техніки з Криму, яка тривала до початку червня, коли Російська Федерація припинила цей процес, використавши як привід Антитерористичну операцію на Сході України. До того часу вдалось вивезти з Криму 82 літальних

<sup>8</sup> Угода між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України від 21.04.2010 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643\\_359#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_359#Text) (дата звернення: 09.04.2022).

<sup>9</sup> Друшляков В. Крылья Черноморского флота... – с. 22.

<sup>10</sup> Личко В. «Непопеляемый авианосец» снова в строю? URL: <https://ru.krymr.com/a/26726532.html> (дата звернення: 11.04.2022).

<sup>11</sup> Единая база морской авиации создана на Черноморском флоте РФ. URL: in <https://ria.ru/20111219/520805971.html> (дата звернення: 09.04.2022).

<sup>12</sup> Voukadinov I. Crisis on the Crimean... – p. 87.

<sup>13</sup> Boltcnkov D. Home of the Black Sea Fleet... – p. 147.

<sup>14</sup> Kharuk A., Shumka A. The Role of Military Aviation... – p. 403-404.

<sup>15</sup> Ibid., p. 401.

<sup>16</sup> Kharuk A. Lotnictwo morskie Ukrainy 1992-2019. *Morskie skrzydła Polski*. Wrocław, 2020, p. 194-195.

апарати – 59 літаків і 23 гелікоптери. Був виведений і особовий склад авіаційних частин, який зберіг вірність Україні<sup>17</sup>.

Російська Федерація швидко спромоглась створити в Криму досить потужне авіаційне угруповання. Першочерговим завданням при цьому вважалося забезпечення протиповітряної оборони задля нейтралізації можливої загрози з повітря. На півострів перекидалися зенітні ракетні комплекси С-300ПМУ, С-400, «Бук-М2», «Панцирь-С1»<sup>18</sup>. Вже в березні 2014 р. на аеродромі Гвардійське заступили на бойове чергування чотири винищувачі Су-27, виділені зі складу 3-го гвардійського мішаного авіаполку (місце постійної дислокації – авіабаза Кримськ, Краснодарський край). А 1 червня 2014 р. територія окупованого Криму була офіційно включена до зони відповідальності 4-го командування ВПС і ППО<sup>19</sup>. В липні четвірку Су-27 замінили три нові винищувачі Су-30М2, передислоковані на колишній український аеродром Бельбек. Літаки цього типу, на відміну від досить старих Су-27, надходили на озброєння ВПС РФ з 2010 р. Від Су-27 вони відрізняються удосконаленням бортовим радіоелектронним обладнанням, а також екіпажем з двох пілотів замість одного<sup>20</sup>. Ці машини стали зародком 38-го винищувального авіаполку, утвореного в серпні 2014 р.<sup>21</sup> Створення цього полку не було передбачене планами розвитку ПКС РФ і закупівлі авіаційної техніки, тому комплектування здійснювалось шляхом виділення літаків з інших частин. Незабаром до Су-30М2 приєдналися п'ять літаків Су-27П і один Су-27УБ, передані зі складу 159-го винищувального авіаполку Західного ВО (авіабаза Бесовец, Республіка Карелія), а в грудні 2014 р. прибули 12 модернізованих Су-27СМ і два Су-27УБ з Далекого Сходу – з 22-го винищувального авіаполку Східного ВО (аеродром Центральная Угловая, Приморський край). Від стандартних Су-27 літаки Су-27СМ різняться модернізованою оптико-електронною прицільною системою, удосконаленням бортовим комплексом оборони і оновленням обладнанням кабіни<sup>22</sup>.

Поставки літаків у 38-й авіаполк продовжувались, і станом на 2016 р. він мав 31 літак (12 Су-27, 12 Су-27СМ, два Су-27УБ і п'ять Су-30М2)<sup>23</sup>. Таким чином, полк був укомплектований відповідно до штату, і навіть мав певний надлишок авіаційної техніки (в РФ винищувальний авіаполк, як правило, складається з двох ескадрилей по 14 літаків). Однак

при цьому він експлуатував винищувачі чотирьох різних модифікацій – хоч і приналежних до однієї родини Су-27/Су-30.

У листопаді 2014 р. на аеродромі Гвардійське утворили 37-й мішаний авіаполк. До його складу увійшли дві ескадрильї – бомбардувальна (12 бомбардувальників Су-24М; прибули 11 листопада) і штурмова (12 штурмовиків Су-25СМ)<sup>24</sup>. Авіатехніка, як і у випадку з 38-м винищувальним авіаполком, була не новою – літаки передавались з інших частин. Штурмовики Су-25СМ (отримали новий прицільно-навігаційний комплекс і оновлений комплекс радіоелектронної боротьби. А от бомбардувальники Су-24М з часу випуску у 1980-х рр. жодної модернізації не зазнали – вони були передані з полків, які переозброювались на сучасні Су-34 і лише пройшли капітальний ремонт в другій половині 2014 р.<sup>25</sup>

Третьою авіаційною частиною ПКС, сформованою в Криму, став 39-й вертолітний полк, утворений в грудні 2014 р.<sup>26</sup> Місцем його базування визначили аеродром Джанкой на півночі півострова. За радянських часів тут базувався 369-й військово-транспортний авіаполк з літаками Іл-76. Ця частина після розпаду СРСР увійшла до складу Збройних сил України, але у 1994 р. була розформована. Відтоді і аж до окупації Криму аеродром підтримувався в робочому стані 21-ю авіаційною комендатурою<sup>27</sup>. Розташування 39-го вертолітного полку не в останню чергу зумовлювалось стратегічними міркуваннями: бойові вертольоти з Джанкою могли легко атакувати українські війська на прилеглий до Криму території. Як і у випадку з 37-м і 38-м авіаційними полками, 39-й вертолітний полк комплектувався за рахунок передачі техніки з інших частин, у даному випадку – з Південного ВО (55-й окремий вертолітний полк в Кореновську і 16-та бригада армійської авіації в Зернограді) та Західного ВО (15-та бригада армійської авіації з Острова, Псковська обл.). У підсумку в частині опинилися вертольоти чотирьох типів, які суттєво різняться між собою за конструкцією. Зокрема, 1-ша ескадрилья отримала 12 бойових гелікоптерів Ка-52, 2-га – 12 Мі-35М і чотири Мі-28Н, а 3-тя – 12 багатоцільових Мі-8АМТШ<sup>28</sup>. Усі ці машини належать до відносно нових типів (скажімо, постачання Мі-28Н в авіаційні частини почалось у 2009 р., а Ка-52 і Мі-35 – у 2011 р.). Для управління трьома зазначе-

<sup>17</sup> Kharuk A., Shumka A. The Role of Military Aviation... – p. 410-411.

<sup>18</sup> Crimea behind the Curtain... – p. 143.

<sup>19</sup> Trendafilovski V. Russian military aviation... – p. 43.

<sup>20</sup> Харук А. Бойові літаки XXI століття. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017, с. 205.

<sup>21</sup> Соколы Бельбека. URL: <https://bmpd.livejournal.com/2359570.html> (дата звернення: 10.04.2022).

<sup>22</sup> Харук А. Бойові літаки... – с. 194-195.

<sup>23</sup> Томенчук Д. Авіація РФ на тимчасово...

<sup>24</sup> В Гвардейском в Крыму предположительно создан 37-й смешанный авиационный полк 27-й авиадивизии. URL: <https://bmpd.livejournal.com/1079234.html> (дата звернення: 10.04.2022).

<sup>25</sup> Trendafilovski V. Russian military aviation... – p. 44.

<sup>26</sup> Состав 39-го полка в Джанкое в Крыму. URL: <https://bmpd.livejournal.com/1334647.html> (дата звернення: 11.04.2022).

<sup>27</sup> Джанкой (аэродром). URL: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Джанкой\\_\(аэродром\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Джанкой_(аэродром)) (дата звернення: 11.04.2022).

<sup>28</sup> Trendafilovski V. Russian military aviation... – p. 44.

ними полками на аеродромі Бельбек сформували штаб 27-ї мішаної авіаційної дивізії<sup>29</sup>.

Формування угруповання ПКС в Криму відбувалось практично на голому місці, оскільки частини цього виду ЗС РФ на півострові не дислокувались. Але й розміщені тут до 2014 р. частини авіації ВМФ зазнали серйозної реорганізації. Викликана вона була не тільки окупацією Криму, але й загальною зміною організаційних засад, а саме – поверненням від авіаційних баз до авіаційних полків як основної одиниці авіації ВМФ. В результаті 7057-ма авіабаза Чорноморського флоту 1 липня 2014 р. була розформована, і на її базі утворили два авіаційні полки (точніше, відтворили, бо вони існували раніше)<sup>30</sup>. Перший з них – це 43-й окремий морський штурмовий авіапункт, розгорнутий з штурмової ескадрильї, дислокованої у Гвардійському. У зв'язку з передачею цього аеродрому у підпорядкування ПКС, 43-й авіапункт передислокували на колишній український аеродром Саки-Новофедорівка. На відміну від ПКС, авіація ВМФ не мала можливості оперативно посилити своє угруповання в Криму за рахунок перекидання літаків з інших частин – вона мала обмаль потрібної авіатехніки. Тому комплектування пункту й заміна застарілих Су-24 (виготовлених ще в 1970-х рр.) затягнулись. Призначені для заміни бомбардувальників Су-24 і Су-24М в авіації Балтійського і Чорноморського флотів багатоцільові винищувачі Су-30СМ замовлялись невеликими партіями: 5 літаків у 2013 р., 7 – у 2014-му, 8 – у 2015-му (останні – з поставкою у 2014-2016 рр.)<sup>31</sup>. Для порівняння вкажемо, що ПКС до 2016 р. законтрактували 88 винищувачів Су-30СМ – і це без урахування бойових літаків інших типів. У підсумку, 43-й пункт станом на серпень 2016 р. мав лише 8 нових літаків Су-30СМ, 7 Су-24, 3 Су-24М, 6 Су-24МР, а також один пасажирський Ту-134А-4 – літак командувача Чорноморським флотом<sup>32</sup>. 31 серпня 2016 р. пункт припинив експлуатацію Су-24, а наступного дня ці літаки офіційно зняли з озброєння ЗС РФ. Згодом пункт отримав ще чотири Су-30СМ, завдяки чому була доукомплектована одна ескадрилья<sup>33</sup>. Другу ескадрилью доукомплектували до штату шляхом передачі з інших частин трьох літаків Су-24М.

<sup>29</sup> Главком ВВС: в Крыму развернута смешанная авиадивизия. URL: <https://ria.ru/20150430/1061935898.html> (дата звернення: 11.04.2022).

<sup>30</sup> Морська авіація окупантів в Криму. URL: <https://arc.construction/8374?lang=uk> (дата звернення: 11.04.2022).

<sup>31</sup> Морская авиация ВМФ разместила новый заказ на истребители Су-30СМ. URL: <https://lenta.ru/news/2015/09/07/su30sm/> (дата звернення: 11.04.2022).

<sup>32</sup> 43 омшп Морской Авиации ЧФ простился с штурмовиками Су-24. URL: <https://eagle-rost.livejournal.com/672927.html> (дата звернення: 11.04.2022).

<sup>33</sup> Для морской авиации ВМФ России построены первые четыре истребителя Су-30СМ2. URL: <https://bmpd.livejournal.com/4471112.html> (дата звернення: 11.04.2022).

Дислоковані в Качі літаки Ан-26, Бе-12 та гелікоптери Мі-8МТ, Ка-27ПЛ, Ка-27ПС і Ка-29 увійшли до складу 318-го окремого мішаного авіапункту<sup>34</sup>. Станом на початок 2020 р. 318-й пункт мав 13 літаків (8 Ан-26 та 5 Бе-12) і 20 вертольотів (14 Ка-27, 2 Ка-31Р і 4 Мі-8)<sup>35</sup>. Більшість авіатехніки 318-го пункту є морально і фізично застарілою. В першу чергу це стосується протичовнових літаків-амфібій Бе-12, випуск яких припинився ще у 1973 р. Однак через брак належної заміни їх експлуатація продовжується, причому з 2015 р. росіяни відновили ремонт Бе-12 на авіаремонтному заводі в окупованій Євпаторії. 318-й пункт є єдиною частиною авіації ВМФ РФ, яка ще й досі експлуатує такі літаки.

Таким чином, в Криму Російська Федерація упродовж 2014-2016 рр. розгорнула досить потужне авіаційне угруповання (п'ять пунктів), яке налічувало понад 90 літаків і 60 гелікоптерів. Упродовж наступних років суттєвих кількісних і якісних змін у його складі не відбулось, хоч питання посилення авіаційного угруповання в Криму періодично піднімалось російськими посадовцями різного рангу. Скажімо, у березні 2019 р. глава комітету Ради федерації з оборони і безпеки В. Бондарєв заявив про розміщення на території Криму стратегічних бомбардувальників Ту-22МЗ, що подавалось як протипагандистський розгортання елементів американської системи протиракетної оборони в Румунії<sup>36</sup>. Однак ми погоджуємось з думкою українського експерта П. Лакійчука, який підкреслює безсенсовність такого заходу<sup>37</sup>. Постійне базування літаків Ту-22М в Криму мало сенс за радянських часів. Основним завданням цих машин в разі війни був удар по кораблям НАТО в Середземному морі, а вихід туди мав здійснюватись через повітряний простір Румунії та Болгарії – союзників СРСР по Організації Варшавського договору. Нині ж Румунія і Болгарія – члени НАТО, прикриті надійною протиповітряною та протиракетною обороною союзників. Отже, цілі в Середземному морі стають для стратегічної авіації РФ недосяжними, а щоб лише вийти на рубіж застосування зброї і не потрапити в зону дії ППО противника, Ту-22МЗ з аеродромів в Криму потрібно було б здійснювати набір висоти в бік Кубані і Азовського моря, а потім, після розвороту – пускати ракети безпосередньо над Кримом. Тож якщо Ту-22МЗ і з'являлись в Криму, то це були поодинокі акції демонстративного характеру.

<sup>34</sup> Trendafilovski V. Russian military aviation... – p. 44-45.

<sup>35</sup> Храмухин А. Российская морская авиация переживает не лучшие времена. URL: [https://www.ng.ru/armies/2020-03-23/8\\_7824\\_aviation.html](https://www.ng.ru/armies/2020-03-23/8_7824_aviation.html) (дата звернення: 12.04.2022).

<sup>36</sup> Россия развернула в Крыму бомбардировщики, способные достичь «любой точки Европы», – сенатор. URL: [https://rus.lb.ua/news/2019/03/18/422301\\_rossiya\\_razvernula\\_krimu.html](https://rus.lb.ua/news/2019/03/18/422301_rossiya_razvernula_krimu.html) (дата звернення: 12.04.2022).

<sup>37</sup> Лакійчук П. Крим. Казарми замість курорту. URL: <https://tyzhden.ua/Politics/251573> (дата звернення: 12.04.2022).

Крок до технічного оновлення авіаційного угруповання в окупованому Криму був зроблений в серпні 2020 р., коли під час військово-технічного форуму «Армія-2020» підписали контракт про закупівлю для авіації ВМФ 21 багатоцільового винищувача Су-30СМ<sup>38</sup>. Реалізація його дозволила б завершити заміну бомбардувальників Су-24М і розвідників Су-24МР в авіаційних частинах Балтійського і Чорноморського флотів. Однак перші чотири літаки, виготовлені за цим замовленням, в січні 2022 р. передали на Балтику – в 4-й морський штурмовий авіапункт<sup>39</sup>. Єдиним суттєвим оновленням структури авіації в Криму стало формування у 2019 р. в складі 318-го окремого змішаного авіапункту ескадрильї безпілотних літальних апаратів (БПЛА) «Форпост» – ліцензійної копії ізраїльського БПЛА «Searcher Mk II»<sup>40</sup>.

На момент початку повномасштабного російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. структура постійного угруповання авіації в Криму лишалась незмінною. Вона включала п'ять авіаційних полків, а в них – 11 ескадрилей: три винищувальні, одну штурмову, одну бомбардувальну, одну мішану бомбардувально-розвідувальну, одну мішану транспортно-протичовнову, дві бойових вертольотів, одну багатоцільових вертольотів, одну морських вертольотів і одну – БПЛА. Склад цього угруповання здатен був забезпечити виконання чотирьох завдань: протиповітряну оборону Криму; підтримку дислокованих на півострові наземних військ; гелікоптерну підтримку сил Чорноморського флоту (протичовнову оборону кораблів у ближній зоні, пошуково-рятувальні операції); транспортні перевезення для забезпечення повсякденної діяльності військ і сил РФ, розміщених в окупованому Криму. Водночас ударний потенціал авіаційного угруповання був обмежений (це стосувалось дій як по наземних, так і по морських цілях), а можливості ведення розвідки, особливо морської – явно недостатні. Це ж стосувалось і можливості висадки десантів: наявні сили дозволяли лише висадку тактичного вертолітного повітряного десанту чисельністю не більше посиленої роти. Однак російське командування могло швидко посилити кримське авіаційне угруповання шляхом перекидання додаткових сил з території РФ. Наявна аеродромна мережа

цілком могла прийняти додаткову кількість авіатехніки – вона включала п'ять аеродромів постійного базування та кілька резервних (включаючи аеродром колишнього випробувального центру Кіровське і цивільний аеропорт Сімферополя). Безперервне підвезення засобів матеріально-технічного забезпечення для авіації здійснювалось залізничним та автомобільним транспортом через Кримський міст.

На момент написання нашої роботи (середина квітня 2022 р.) картина участі російської авіації (як загалом, так і її кримського угруповання) у війні проти України ще не була повністю висвітлена. Поза всяким сумнівом, аеродроми окупованого Криму активно використовувались ворогом з перших годин повномасштабного вторгнення, а дислоковані на них авіаційні частини завдавали ударів по території України. Це підтверджується, зокрема, й фактами знищення ворожих літаків, які діяли з кримських аеродромів. Зокрема, 3 березня поблизу Затоки Білгород-Дністровського району був збитий бомбардувальник Су-24М, який намагався атакувати електропідстанцію. Літак стартував з одного з кримських аеродромів<sup>41</sup>. За оперативною інформацією Генштабу ЗС України (станом на 06:00 4 березня) противник для придушення протидесантної оборони в районі Одеси застосовував бомбові касети РБК-500, які скидалися з бомбардувальників Су-24М. Прикриття їх забезпечували винищувачі Су-30СМ<sup>42</sup>. Комбінація цих двох типів літаків в поєднанні зі специфічною функцією придушення протидесантної оборони дозволяє зі значною часткою вірогідності припустити, що завдання виконувалось літаками 43-го окремого морського штурмового авіапункту (Саки-Новофедорівка). Активно використовувались в бойових діях на півдні України і вертольоти 39-го полку з Джанкою. Зокрема, 5 березня на Миколаївщині українські воїни збили чотири ворожих гелікоптери<sup>43</sup>. На документах, знайдених в одному з них (типу Мі-8АМТШ), встановлено номер військової частини – 46453, який, власне, відповідає 39-му вертолітному полку. Інша збита машина ідентифікована як Мі-35М – а такі вертольоти теж використовує одна з ескадрилей 39-го полку. Того ж дня в Миколаївській області збили літак Су-30СМ з військової частини 59882 – 43-го окремого морського

<sup>38</sup> Никольский А. Минфин и «Роскосмос» вступили в публичные препирательства о сокращении расходов. URL: <https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2020/08/25/837739-minfin-roskosmos?fbclid=IwAR1wRj83P7hMPQkB1TB26OALx0vCmO6ah71M2zHRFQgUoRQ2-cgMfaNlyfY> (дата звернення: 12.04.2022).

<sup>39</sup> Для морской авиации... URL: <https://bmpd.livejournal.com/4471112.html> (дата звернення: 11.04.2022).

<sup>40</sup> Росія розмістила в Криму ескадрилью розвідувальних безпілотників. URL: [https://lb.ua/news/2019/08/14/434686\\_rossiya\\_razmestila\\_krimu\\_eskadriylu.html](https://lb.ua/news/2019/08/14/434686_rossiya_razmestila_krimu_eskadriylu.html) (дата звернення: 14.04.2022).

<sup>41</sup> Возле Затоки сбили российский самолет, пытавшийся атаковать электроподстанцию: пилот катапультировался. URL: [https://dumskaya.net/news/okkupanty-nanesli-raketnyy-udar-po-selu-v-zatoke/?fbclid=IwAR3DkSpXAa3PY6XvXV\\_90YcYzedEzRksJtnaTEMpMh6nmV1UiCii1\\_Rg-g0](https://dumskaya.net/news/okkupanty-nanesli-raketnyy-udar-po-selu-v-zatoke/?fbclid=IwAR3DkSpXAa3PY6XvXV_90YcYzedEzRksJtnaTEMpMh6nmV1UiCii1_Rg-g0) (дата звернення: 14.04.2022).

<sup>42</sup> Оперативна інформація станом на 06.00 04.03.2022 щодо російського вторгнення. URL: <https://www.facebook.com/GeneralStaff.ua/posts/264313929215026> (дата звернення: 14.04.2022).

<sup>43</sup> Морпіхи збили 4 гелікоптери росіян над Миколаївщиною. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/morpihy-zbyly-4-gelikoptery-rossiyan-nad-mykolayivshhynoyu/> (дата звернення: 14.04.2022).

авіаполку<sup>44</sup>. Члени його екіпажу, Олексій Головенський і Олексій Козлов, катапультиувалися і потрапили в полон. На прес-конференції Головенський розповів, що його полк розпочав бойові вильоти 24 лютого. З 24 лютого до 5 березня Головенський здійснив сім бойових вильотів, завданнями яких була розвідка та виявлення радіотехнічних засобів української ППО для їх подальшого знищення. Польоти здійснювались як над акваторією Чорного, так і Азовського морів. Також Головенський вказав, що авіація РФ, дислокована в Криму, забезпечувала підтримку з повітря наземних військ, які вторглися на материкову частину України. 43-й полк готувався і для підтримки можливого морського десанту (який так і не відбувся). Слова Головенського підтвердив інший полонений Олексій Козлов. Обидва пілоти стверджували, що в польоті 5 березня вони виконували завдання, пов'язане з виявленням українських радіолокаційних засобів в районі на захід від м. Миколаїв<sup>45</sup>. За даними, опублікованими в зарубіжних джерелах, Су-30СМ, дислоковані в Саках, використовувались, головним чином, як літаки наведення, оскільки вони були одним з небагатьох в російській військовій авіації, обладнаних терміналами зашифрованого зв'язку. Однак в умовах ведення радіоелектронної боротьби ця система не виправдала очікувань. Для ураження наземних цілей Су-30СМ не використовували високоточне озброєння, а лише некеровані авіабомби. Типове навантаження складалось з чотирьох 250-кг бомб ФАБ-250 і двох ракет Р-77 класу «повітря-повітря» (використовувались для самооборони)<sup>46</sup>.

Додаткову інформацію щодо участі авіаційних частин з Криму в агресії проти України можна отримати, аналізуючи повідомлення про загибель російських військовослужбовців, які з'являються в регі-

ональних засобах масової інформації. Скажімо, 5 квітня повідомлялось про похорон у Севастополі старшого сержанта Євгена Тупчаненка, який служив у мішаній вертолітній ескадрилі 318-го окремого мішаного авіаполку<sup>47</sup>. Судячи з військового звання, він належав не до льотного складу (який комплектується офіцерами), а до наземного персоналу. Можна припустити, що Тупчаненко загинув під час одного з ударів української артилерії по аеродрому Чорнобаївка під Херсоном. Цей аеродром використовувався росіянами як передова база для своїх вертольотів, а до їхнього обслуговування, ймовірно, залучався і особовий склад 318-го полку.

Поразка агресора в боях на півночі України зумовила не тільки виведення російських військ з низки областей, але й передислокацію деяких авіаційних частин. Зокрема, 10 квітня 2022 р. за результатами аналізу супутникових знімків було встановлено, що на аеродром Бельбек прибули бомбардувальники Су-34, які раніше в Криму не дислокувались<sup>48</sup>.

### Висновки

Окупація Криму в 2014 р. дозволила Російській Федерації суттєво посилити дислоковане тут авіаційне угруповання. Поряд з частинами авіації ВМФ, які знаходились на півострові ще до окупації, в Криму сформували мішану авіаційну дивізію ПКС. Склад авіаційного угруповання, формування якого в основному звершилось до 2016 р., можна оцінити як досить збалансований, але недостатньо сучасний – у ньому значною була частка морально і фізично застарілих літальних апаратів. Вказане угруповання з 24 лютого 2022 р. бере активну участь в бойових діях проти України, однак цілісний аналіз цієї участі наразі неможливий через брак опублікованих джерел.

<sup>44</sup> На Миколаївщині взяли в полон пілота збитого Су-30СМ. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/na-mykolayivshhyini-vzyaly-v-polon-pilota-zbytogo-su-30sm/> (дата звернення: 14.04.2022).

<sup>45</sup> Пресконференція військовополонених льотчиків російської армії. URL: [https://www.youtube.com/watch?v=W7UpswG\\_WrE](https://www.youtube.com/watch?v=W7UpswG_WrE) (дата звернення: 14.04.2022).

<sup>46</sup> Fojtík J. Letectvo nad Ukrajinou. *ATM*. 2020. № 4. P. 16.

<sup>47</sup> Двое военнослужащих из Севастополя погибли в ходе спецоперации на Украине. URL: <https://vesti92.ru/news/novosti/dvoe-voennosluzhaschikh-iz-sevastopolya-pogibli-v-/> (дата звернення: 14.04.2022).

<sup>48</sup> Знімки з Воронска. URL: <https://www.facebook.com/MilitaryAviationInUA/posts/7238196936222291> (дата звернення: 14.04.2022).

### Інформація про автора:

**Харук Андрій Іванович,**

доктор історичних наук, професор,  
професор кафедри гуманітарних наук

Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного  
32, вул. Героїв Майдану, Львів, 79026, Україна

### Information about the author:

**Kharuk Andrii Ivanovych,**

Doctor of Historical Sciences, Professor,  
Professor at the Department of Humanitarian Studies  
Hetman Petro Sahaidachny National Army Academy  
32, Heroiv Maidanu str., Lviv, 79026, Ukraine